

УДК 027.7:[378.6:37](477.44-25)ВДПУ:004

*В. С. Білоус,
директор бібліотеки Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*

ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА – ОСНОВА ІНТЕГРОВАНОЇ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОЛЯ ТА ШВИДКОГО ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ

Висвітлено значення формування й використання електронної бібліотеки в освітньому інформаційному просторі, а також розглянуто основні заходи книгозбірні Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського щодо створення електронної бібліотеки.

Ключові слова: бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, інновації, електронна бібліотека, інституційний репозитарій.

Актуальність дослідження. Інформатизація суспільства, реформування освіти потребують від бібліотек України якісного й оперативного бібліографічно-інформаційного забезпечення, формування інформаційного поля та швидкого доступу до інформації користувачів освітнянської галузі держави.

У зв'язку з цим стратегія розвитку книгозбірень вишів на сучасному етапі – активне впровадження інновацій в їхню діяльність. Ключем до цього є використання сучасних засобів наукових комунікацій: баз даних, електронних публікацій, створення електронних бібліотек, електронних колекцій, веб-сайта тощо.

Мета статті – висвітлити значення формування та використання електронної бібліотеки в освітньому просторі.

Аналіз наукових досліджень. Питання впровадження інновацій у роботу книгозбірні вишу й формування електронної бібліотеки актуальні та є темою дослідження науковців і практиків бібліотечної галузі. Проблематиці створення електронних бібліотек присвячено чимало робіт, ця тема розглядається на наукових конференціях, висвітлюється на сторінках фахових видань вітчизняними та зарубіжними науковцями, практиками освітнянської й бібліотечної галузі (Л. Ворфлік, Г. Гуцол, Л. Дубровіна, З. Жеребкіна, О. Крайнюк, О. Онищенко, О. Таланчук, Я. Шрайберг, Т. Ярошенко та багато інших). Останніми роками розробки та дослідження в галузі організації таких типів книгозбірень стали одним з актуальних і дуже привабливих напрямів розвитку інформаційних систем. Чисельними дослідницькими проектами й реалізацією конкретних електронних бібліотек займаються фахівці різного профілю. Теорію розвитку книгозбірень в електронному середовищі розглянули Т. Бахтуріна, Т. Кузьмішина, І. Моргенштейн, Ю. Столяров та інші.

Основна частина. Електронна бібліотека як інформаційна система являє собою достатньо складний комплекс, що містить програмні, апаратні, технологічні, організаційні й інші складові. Західна та вітчизняна спеціальна література подає такі визначення цього поняття:

- інформаційна система, яка містить упорядований фонд електронних документів, сформованих у відповідних параметрах, та програмно-технічне забезпечення, яке дає змогу створювати, опрацьовувати та зберігати цей фонд [1, с. 70];

- управління ресурсами за допомогою комп'ютера; можливість зв'язувати постачальника інформації зі споживачем інформації через електронні канали; можливість для співробітників виступати посередниками в електронній взаємодії; можливість зберігати, організовувати та передавати інформацію до споживача через електронні канали [6];

- сукупність електронних ресурсів і супровідних технічних можливостей для створення, пошуку й використання інформації;

- база даних, що містить цифрові інформаційні об'єкти в різноманітних форматах, надає безпосередній доступ користувачам та має такі додаткові характеристики: універсальний інструмент доступу (наприклад, каталог), пошук й отримання інформації в базах даних [7];

Створення електронної бібліотеки спрямовано на досягнення таких цілей:

- забезпечення доступу до документів, надання яких користувачам обмежене (рідкісних книг, фотоальбомів, рукописних книг, дисертацій, архівів і т. п.);

- забезпечення доступу до інформації, що існує винятково в електронній формі;

- надання користувачам якісно нових можливостей роботи з великими обсягами електронних документів;

- цілеспрямоване інформаційне забезпечення різних галузей науки, культури, освіти за допомогою створення й надання повнотекстових баз даних.

В основі роботи з формування електронних бібліотек лежать Закони України: «Про авторські і суміжні права», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про інформацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про Національний архівний фонд та архівні установи», «Про Національну програму інформатизації» та ін.

Електронні бібліотеки зовсім не є альтернативою ні традиційним книгозбірням, ні технологіям автоматизації бібліотечних процесів. Для книгозбірні розвиток електронних бібліотек означає насамперед сканування й формування колекцій в електронному вигляді, її організацію та обслуговування локальних і віддалених користувачів. Такі бібліотеки покликані істотно розширити спектр послуг, пропонувані читачам книгозбірень, надати новий сервіс службам МБА й електронної доставки документів (ЕДД). Вони більш повно задовольняють запити користувачів, подають їм інформацію незалежно від часу та місця знаходження, підвищують оперативність надання читачам необхідних матеріалів і даних.

Спеціалісти бібліотечної справи вбачають в електронних бібліотеках нові можливості для вдосконалення автоматизованих бібліотечних систем.

У сьогоденних реаліях життя українського суспільства книгозбірня Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (ВДПУ ім. М. Коцюбинського) трансформується в науковий інформаційний центр. Створення потужної електронної бібліотеки – стратегія її розвитку. Після заснування 2009 р. Національним університетом «Києво-Могилянська академія», Чернівецьким національним університетом імені Юрія Федьковича й Харківським національним університетом імені В. Н. Каразіна проекту «Електронна бібліотека України: створення центрів знань в університетах України» книгозбірня акумулювала та систематизувала значні масиви електронних ресурсів. Бібліотека орієнтується на актуальні для сучасного вищого навчального закладу інформаційні потреби, прагне розширити склад літератури та періодичних видань новими видами документів, зокрема електронними. У цьому напрямі зроблено деякі кроки: формуються електронні ресурси, здійснюється створення баз даних, а також електронної бібліотеки та нових систем обслуговування користувачів (електронна доставка документів, зала електронної інформації, медіатека й корпоративні бібліотечно-інформаційні мережі). Комп'ютеризація бібліотеки розпочалася 2002 р. із придбання ліцензованої САБ ІРБІС32. Перед книгозбірнею були поставлені завдання необхідності переходу від традиційних методів роботи до засвоєння навичок комп'ютерних технологій і реалізації програми автоматизації окремих процесів, створення перших машинозчитуваних баз даних. 2005 р. організовано відділ комп'ютеризації, що значно активізувало процес автоматизації бібліотеки. Важливими подіями стало відкриття 2007 р. сайта та електронної скриньки книгозбірні, а також уведення в дію 2009 р. зали електронної інформації на 40 автоматизованих робочих місць. Ректоратом університету затверджено «Стратегію розвитку бібліотеки на 2010–2015 рр.» і розроблено «Перспективний план створення Електронної бібліотеки». У цих документах визначено стратегічний контекст діяльності книгозбірні. Під час поточного й стратегічного планування та реалізації бібліотечних стратегій враховуються різні контексти – як традиційні, так і інноваційні, що впливає на якість роботи всієї бібліотеки. Майбутнім книгозбірні та її документального ресурсу є розумне поєднання традиційних й електронних видань, що визначає успішне задоволення інформаційних потреб користувачів. Гармонізація традиційних і новітніх інформаційних ресурсів – важлива умова якісного та ефективного інформаційного забезпечення наукового й навчального процесів університету.

Стратегічні плани й перспективи книгозбірні університету пов'язані із наданням користувачам широкого доступу до світових інформаційних ресурсів, корпоративними взаємодіями з бібліотеками, удосконаленням інформаційного забезпечення викладачів та студентів, упровадженням автоматизованої видачі документів. Векторами розвитку книгозбірні є:

- формування потужної електронної бібліотеки із забезпеченням віддаленого доступу до електронного каталогу й електронних джерел;

- організація репозитарію відкритого доступу (цифрових колекцій статей науковців університету);
- створення реферативної продукції з метою повноцінного задоволення фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі;
- ведення електронної картотеки та автоматизований аналіз забезпеченості за допомогою АРМ «Книгозабезпеченість»;
- штрих-кодування фондів і впровадження автоматизованої книговидачі;
- підвищення якості та комфортності бібліотечного середовища, формування позитивного іміджу бібліотеки.

2013 р. з метою покращення інформаційно-бібліотечного обслуговування придбано ще 50 комп'ютерів і встановлено в читальній залі навчально-методичної літератури. Усього до послуг користувачів – 86 комп'ютерів. Наразі Інформаційно-сервісний центр книгозбірні містить залу електронної інформації, електронну читальну залу, фонд медіатеки. В електронних залах бібліотеки виконуються довідково-інформаційні та офісні послуги, проводиться антивірусне сканування носіїв інформації. Технологічна карта обслуговування користувачів електронних залів регулює всі процеси й встановлює правила використання їх ресурсів. Адміністрування серверів і системних папок ПК, які здійснюють інженери книгозбірні, захищені паролем. Щоденно понад 200 користувачів відвідують залу електронної інформації, майже 500 разів на добу вони звертаються на сторінку сайта бібліотеки. Консультантами електронних залів надається доступ до БД ЕК, сайта та інших Інтернет-ресурсів, медіатеки. Обмін даними відбувається через клієнт-серверну бібліотечну мережу.

Електронна бібліотека університету – основа інтегрованої технологічної системи доступу до електронних загальноосвітніх ресурсів. Основними її компонентами є: електронний каталог (ЕК), інформаційно-пошукова система, бази даних (БД) повнотекстових видань, інституційний репозитарій, електронні зали, система електронної доставки документів, система створення електронних навчальних матеріалів, яка забезпечує підсистеми (авторизація доступу, обміну, оперативного аналізу статистичної інформації). Основу архітектури електронної бібліотеки становить принцип Інтернет/Інтранет технологій. Електронна інформація, доступна як у локальному, так й у віддаленому режимі, дає змогу досягти максимально можливого рівня інформаційного забезпечення.

Працівники бібліотеки надалі ведуть активну роботу з обслуговування та наповнення БД ЕК, зокрема службових БД і формування власних ресурсів книгозбірні. Сьогодні бібліотека надає своїм користувачам Інтернет-послуги, а також використовує останні у своїй професійній діяльності. Загальний обсяг файлів, створених або накопичених бібліотекою як на сервері мережі, жорстких дисках відділу комп'ютеризації, так і в мережі Інтернет – понад 150 Гб. Наразі електронний ресурс бібліотеки становить понад 222 тис. записів, зокрема ЕК – 200 тис.

Створення фонду електронних документів – не нова, але ще не достатньо освоєна бібліотечна технологія. Основна відмінність від традиційної технології формування фондів полягає в специфіці носія інформації. Електронний документ може зберігатися безстроково й використовуватися без обмежень за умови періодичного його перезапису та ретрансляції в актуальні формати представлення даних [4]. У ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського БД «Повнотекстові видання» (більше 4 тис. назв) комплектується на основі: надходжень на електронних носіях, подарунків кафедр, науковців університету та колег із бібліотек України, видань вільного доступу мережі Інтернет і цифрових копій окремих видань. Медіафонд книгозбірні нараховує 834 мультимедійні видання. Інтернет-ресурси бібліотеки містять: Інтернет-каталог на базі зведеного ІРБІС-каталогу бібліотек України й Росії (доступ через сайт бібліотеки та за прямим URL); Коґна-каталог сервера книгозбірні, що працює в режимі тестового доступу (доступ через сайт бібліотеки); сайт, блог і гостьову книгу цієї установи; Інституційний репозитарій (пілотний проект), до якого надано доступ із сайту бібліотеки; електронну скриньку книгозбірні; Google-альбоми подій тощо.

Сьогодні бібліотеку ВНЗ не можливо уявити без такого потужного засобу інформаційного обслуговування віртуальних користувачів, як веб-сайт. Варто зазначити, що зросла кількість звернень до веб-сайта та блогу книгозбірні (2001 р. – 53 тис., 2012 р. – 156 тис.). Досить активно для листування, виконання віртуальних довідок й ЕДД використовується електронна скринька бібліотеки (vspu.lib@gmail.com).

Одним із шляхів розповсюдження результатів досліджень наукових працівників університету, максимізації їх відкритості, доступності та наукового впливу стало створення Інституційного репозитарію (електронного архіву наукових публікацій), діяльність якого затвердила вчена рада університету як джерела забезпечення вільного доступу до наукових матеріалів вишу, підвищення його престижу.

Пакет документів складався із «Положення про Електронну бібліотеку», «Положення про електронний каталог бібліотеки», «Положення про Інституційний репозитарій (ІrVSPU)», «Угоди про передачу до бібліотеки електронних версій наукових та навчально-методичних матеріалів (ЕННММ)» і пілотного проекту «Створення та функціонування Інституційного репозитарію Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського», який передбачає формування репозитарію протягом трьох етапів. Інституційний репозитарій відкритого доступу – це веб-орієнтована, кумулятивна й постійна база даних, електронний архів наукових публікацій, у якій накопичуються документи наукового, навчального та методичного призначення, створені працівниками будь-якого структурного підрозділу педуніверситету. Бібліотека розпочала активну роботу з організації й формування репозитарію відповідно до затвердженого Положення. Наразі репозитарій складається із 126 видань.

Упровадження будь-якої автоматизованої технології передбачає суттєві фінансові витрати, разом з тим, воно сприяє: прискоренню процесів обробки

інформації та внесення даних; підвищенню точності й надійності обліково-звітної інформації та збільшенню можливостей всебічного статистичного аналізу; наданню швидкого доступу до інформації й покращення процесу обслуговування користувачів. Для успішної реалізації перспективних планів необхідна достатня кількість комп'ютерної техніки книгозбірні для персоналу, придбання оновленої версії САБ ІРБІС64 і щоденна актуалізація інформації працівниками бібліотеки. Співробітники книгозбірні, за підтримки ректорату, докладають максимум зусиль для того, щоб ця установа розвивалася та відповідала вимогам сучасного навчального закладу. Нині бібліотека, успішно подолавши попередні етапи перспективного плану створення електронної бібліотеки, має намір активізувати виконання третього етапу: обслуговування користувачів в автоматичному режимі (використання електронних читацьких квитків й автоматична книговидача). У перспективі освоєння програмного забезпечення бібліотека планує подальше використання інноваційних технологій в організації роботи. З метою прогнозування майбутнього персонал цього закладу впроваджує інновації в бібліотечні процеси, формує електронну бібліотеку, що є важливим інструментом модернізації сучасної моделі книгозбірні ВНЗ.

Звичайно, бібліотеки вищого навчального закладу швидко змінюються, і електронні видання займають у них панівне місце. Однак жодні електронні бібліотеки не замінять паперові документи, електронний каталог, різноманітні компоненти автоматизованих технологій. Лише за умови гармонійного поєднання друкованих та електронних ресурсів можливе якісне й ефективне інформаційне забезпечення наукового та навчального процесів університету.

Висновки. Підводячи підсумки, варто сказати, що бібліотека ВДПУ ім. М. Коцюбинського, динамічно змінюючись під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, адаптується до нових вимог вищої освіти, прагне до активного й постійного впровадження інновацій у бібліотечні процеси, створює електронну бібліотеку, завдяки чому підвищується ефективність її діяльності.

Список використаних джерел

1. *Ворфлік Л. В.* Електронні бібліотеки як один із напрямів організації електронних інформаційних ресурсів / Л. В. Ворфлік, З. Г. Жеребкіна // Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ : зб. матеріалів Республікан. наук.-практ. Інтернет-конференції, Вінниця, 12–18 квіт. 2010 р. / Вінниц. нац. техн. ун-т, Вінниц. обл. ін-т післядиплом. освіти пед. працівників. – К., 2010. – С. 70.

2. *Бочаров Б.* Особливості формування фонду електронної бібліотеки навчального закладу // Б. Бочаров, М. Воєводіна, І. Рябченко // Вісник Книжк. палати. – 2006. – № 12. – С. 37–38.

3. *Влащенко Л.* Електронні бібліотеки та інформаційно-бібліотечні системи / Л. Влащенко, Т. Грищенко, О. Нікітенко // Бібл. форум України. – 2006. – № 3. – С. 2–3.

4. *Гуцол Г.* Формування фондів електронних бібліотек: шляхи розв'язання проблеми / Г. Гуцол // Бібл. планета. – 2010. – № 4. – С. 7–9.

5. *Ткаченко Ю.* «Електронні», «цифрові» та «віртуальні» бібліотеки: термінологічні зауваження / Ю. Ткаченко // Бібл. вісн. – 2006. – № 2. – С. 14–16.

6. *Dowlin K. The Electronic Library / K. Dowlin. – Ney York & London, 1984. – S. 1.*
7. *Graham P. Rutgers University Libraries / P. Graham. – 1997. – S. 1.*

В. С. Белоус

Электронная библиотека – основа интегрированной технологической системы формирования информационного поля и быстрого доступа к информации

В статье освещено значение формирования и использования электронной библиотеки в образовательном информационном пространстве, а также рассмотрены основные мероприятия библиотеки Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского по созданию электронной библиотеки.

Ключевые слова: библиотека Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского, инновации, электронная библиотека, институциональный репозитарий.

V. S. Bilous

An Electronic Library Is a Basis of the Integrated Technological System of Forming an Information Field and Getting Rapid Access to Information

The author of the article highlights the importance of forming and using an electronic library in the educational information space, as well as the basic activities of the library at Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky as far as the creation of the electronic library is concerned.

Key words: the library of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky, innovations, electronic library, institutional repository.

Надійшла до редколегії 19.12.2013 р.